

TÜRKİYE'DE DOLAYLI VE DOLAYSIZ VERGİLER ve EKONOMİYE ETKİLERİ

Yrd. Doç. Dr. Haldun SOYDAL Selçuk Üniversitesi İİBF İktisat Bölümü
Arş. Gör. M. Levent YILMAZ Selçuk Üniversitesi İİBF İktisat Bölümü

ÖZET

Türkiye'de son dönemlerde vergi politikaları üzerinde önemli çalışmalar yapılmış ve özellikle verginin tahsili ve denetimi noktasında önemli adımlar atılmıştır. 2008 yılı içerisinde yaşanan ve etkilerinin henüz giderilmeye çalışıldığı Küresel Finans Krizi döneminde hükümetlerin önemli bir gelir kaynağı olan vergi, ülkemizde de etkin bir politika aracı olarak kullanılmıştır. Ancak tüm bu yeni düzenlemelere ve değişikliklere rağmen, Türkiye'de halen verginin adaletli tahsili noktasında büyük bir dengesizlik yaşanmakta ve toplam tahsil edilen vergiler içerisinde dolaylı vergilerin oranı yüksek seyrine devam etmektedir. Çalışmamızda Türkiye'deki dolaylı vergi ve dolaysız vergiler ile ilgili bilgiler verilmiş ve son dönemlerde gerçekleşen oranlar ışığında vergi politikası eleştirisi yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Vergi, Dolaylı Vergi, Dolaysız Vergi, Kayıt Dışı Ekonomi

THE DIRECT AND INDIRECT TAXES IN TURKEY AND THEIR IMPACTS ON ECONOMY

ABSTRACT

In recent periods significant studies about the tax policies were done and took important steps especially at the point of taxgathering and tax audit. The tax, that is an important revenue force in terms of the governments in the period of Global Financial Crisis which is lived in year 2008 and have been still tring to abrogate its effects, is also used as an active policy tool. However, although these whole arrangements and changes; in Turkey, it is still lived that a disequilibrium about the informed equity of taxation and the indirect taxes continues its high share in the total collected taxes. In our study, the informations about the indirect taxes and direct taxes in Turkey and criticisms have been made in the light of recently actualaed rates.

Keywords: Tax, Indirect Tax, Direct Tax, Informal Economy

1. GİRİŞ

Devletin yüklendiği fonksiyonları gerçekleştirmek amacıyla anayasal sınırlar içerisinde başvurduğu ve değerlendirdiği çeşitli kaynaklardan elde ettiği gelirlerin tümüne kamu gelirleri denilmektedir. Kamu gelirleri içerisinde %70-90 gibi önemli bir paya sahip olan vergiler; devletin, gerçek ve tüzel kişilerden

ödeme güçlerine göre ve herhangi bir hizmete karşılık olmaksızın, cebri olarak aldığı parasal bir yükümlülüklerdir¹.

Temel makro ekonomik hedeflere ulaşma yolunda kullanılan belki de en etkin enstrümanlardan birisi olan vergiler, dönem dönem sosyal, siyasi veya idari amaçlar ile düzenlenmekte bunun sonucunda da özellikle dolaylı vergilerin toplam vergi gelirleri içerisindeki payını artırmaktadır. Günümüz Türk Vergi Sistemi'nde yapılan değişiklikler ve yenilik çabalarına rağmen halen dolaylı vergilerin toplam vergiler içerisinde payı yüksek oranda seyretmektedir. Bu bakımdan her ne kadar vergi denetim ve tahsilât faaliyetlerine büyük önem verilse de sistemin kendi içerisindeki tutarsızlık tahsilât oranlarına da yansımakta, bunun sonucunda da hükümetler tahsilâtının nispeten daha kolay olduğu dolaylı vergileri ana gelir kaynağı olarak kullanmaktadır.

Vergilerin ekonomik etkilerinin analizi, literatürde, daha çok vergi indirimleri üzerinde yoğunlaşmaktadır. Arz yönlü iktisat politikası olarak adlandırılan bu sürecin temel karakterleri Haldun-Laffer etkisi ile açıklanmaktadır. Buna göre, vergi indirimlerinden beklenen sonuç, ekonomik birimlerin kararlarını etkileyerek, özellikle toplam üretim ve vergi gelirlerinde artış sağlamaktır².

Küresel kriz sürecinde etkin bir politika aracı olarak kullanılan vergiler, ülkemizde de bazı sektörlerde olumlu sonuçlar doğurmuştur. Örneğin dünya ülkelerinin geri kalanında büyük sıkıntı yaşayan beyaz eşya ve otomotiv sektörü üzerindeki vergi yükünün hafifletilmesi ile beraber bu sektörlerin ayakta kaldığı gözlemlenmiştir.

Küresel kriz süresince işsizlikle mücadelede önemli bir enstrüman olarak kullanılan vergi teşvikleri sayesinde işsizliğin daha da yüksek rakamlara çıkmasının önlenmesi tespit edilmiştir.

Emek arzı her şeyden önce ücretin bir fonksiyonudur. Bu nedenle, vergilerin emek arzı üzerindeki etkilerinin analizinde ilk akla gelen, doğrudan ücretleri hedef alan vergilerdir. Oysa emek gelirlerini reel olarak azaltan her türlü verginin emek arzı üzerinde benzer sonuçları görülebilir. Emek üzerinden alınan vergilerin artması, emek gelirlerinde azalış anlamına gelmektedir. Bu durum, çalışanların boş zaman tercihini olumsuz yönde etkileyerek daha fazla çalışmayı ön plana çıkardığı gibi, kişilerin tasarruflarını ve tüketimlerini kısırarak artan vergileri ödeme yolunu tercih etmelerine neden olmaktadır. Gelir etkisi olarak da adlandırılan bu olgunun karşı cephesinde ise, artan vergiler nedeniyle çalışanların daha az vergi ödemek için daha az çalışmayı tercih etmesi veya boş

¹ Ramazan Armağan, Türkiye'de Gelir Ve Kurumlar Vergisi Oranlarında İndirimin Vergi Gelirleri Üzerine Etkileri, Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi, Yıl 2007, C 12, S 3, s. 228.

² Mehmet Durukaya, Servet Ceylan, Vergi Gelirleri ve Ekonomik Büyüme, Maliye Dergisi, Yıl, 2006, Sayı 150, s. 80.

zamanın maliyetinin düşmesine bağlı olarak işgücü arzının daraltılması ile ortaya çıkan ikame etkisi yer almaktadır. Çalışanların gelir gruplarına göre farklılıklar gösterebilir. Bu etkiler düşük gelir grubundaki bireyler söz konusu olduğunda gelir etkisi ağırlık kazanırken, yüksek gelir grubuna girenler için ise ikame etkisi önem kazanmaktadır³.

Türkiye’de son dönemde vergi politikalarında önemli değişiklikler yapılmış vergi denetimi, matrahların belirlenmesi, vergi yükü ve vergi adaleti gibi birçok alanda yeniliklere gidilmiştir. Maliye politikalarının uygulanmasında önemli bir araç olan vergi; resesyonun giderilmesinde uygulanan çeşitli alanlardaki indirimlerle etkin bir şekilde kullanmış ve başarı sağlanmıştır. Türkiye ekonomisi dünya ekonomileri içerisinde ilk 20 büyük ekonomiden birisi olmuştur. Bu nedenle vergi politikalarının regüle edilmesi, etkinliğinin artırılması, bölgeler arası gelişmişlik farklılıklarının kaldırılması, gelir dağılımı adaletinin optimal düzeye çekilmesi ve toplumsal refahın artırılması gibi birçok sosyo-ekonomik alanda da vergi önemli bir parametre olarak kendini göstermektedir.

2. DOLAYLI ve DOLAYSIZ VERGİ KAVRAMLARI

Serbest ticarete dayanan kapitalist toplumların gelişmesi ile vergi gelirleri kamu ekonomisi için önem kazanmaya başlamıştır. Tarım ekonomilerinde tarımsal ürünlerden alınan vergiler ağırlık taşıırken, sanayileşme sürecinde farklı dönemlerde farklı vergilerin önem kazandığı söylenebilir⁴.

Ülkelerin gelişmişlik düzeylerinin de bir göstergesi niteliğinde olan vergi sistemleri ülkeden ülkeye göre farklılık gösterebilmektedir. Buna göre sanayileşmenin başlangıcında dolaylı vergiler, ileri aşamasında ise dolaysız vergiler ön plana çıkarken dolaysız vergiler kapsamında gelir ve kurumlar vergisinin en büyük gelir kaynağı olarak geliştiği görülmektedir. Toplumların gelişmesine bağlı olarak götürü vergilerden gerçek işlemlere dayanan vergilere, nesnel vergilerden paralı vergilere doğru bir gelişme görülmektedir⁵.

Vergi sistemi nüfusun farklı gruplarının yaşam standartlarını farklı şekilde etkiler. Bu yüzden doğrudan ve dolaylı verginin etkileri yaşam standardı üzerindeki etkileri ekonomide önemli bir konudur⁶. Maliye Bakanlığı Gelirler Genel Müdürlüğü tasnifi doğrultusunda Türk Vergi Sistemi’ndeki vergiler, önce dolaysız ve dolaylı vergiler olmak üzere iki ana başlık altında toplanmıştır⁷. Son

³ A. Nemli, Kamu Maliyesine Giriş, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1990, s. 160.

⁴ Mehmet Sena EKİCİ, Vergi Gelirlerini Etkileyen Ekonomik Ve Sosyal Faktörler, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, Güz 2009, C.8, S.30, s.202.

⁵ Kenan Bulutoğlu, Kamu Ekonomisine Giriş, Batı Türkeli Yayıncılık, İstanbul, 2004, s. 344.

⁶ Jorgen Aasness, Andreas Benedictow, Mohamed F. Hussein, Distributional Efficiency of Direct and Indirect Taxes, Economic Research Programme on Taxation, 2002, s. 4

⁷ Hüseyin Şen, Olivera - Tanzi Etkisi: Türkiye Üzerine Ampirik Bir Çalışma, Maliye Dergisi Sayı 143, 2003, s.10.

yıllarda devlet gelirleri arasında en büyü kalemi dolaylı vergi gelirleri oluşturmaktadır⁸.

Dolaylı ve dolaysız vergi ayrımı verginin iktisadi mükellef ile vergi idaresi arasında başka birilerinin girip girmemesine göre yapılan bir ayrımdır⁹. Vergi, asıl mükellef olarak düşünülmüş olan kişinin iktisadi unsurlarından doğrudan alınmıyorsa ve aktarılamıyorsa dolaysız yapıdadır. Gelir, kurumlar, emlak vergileri bu gruba örnek olarak gösterilebilir. Mükelleflerin, vergi yüklerini başkalarına devretmesi yani yansıtmaları halinde vergi dolaylıdır. Dolaysız vergilerde mükellef vergiyi sonuçta, kural olarak kendi mal varlığından ödemek durumunda kalmakta, yasalar önünde vergi mükellefi olarak kabul edilen kişi ile vergi sonucu malvarlığı azalan kişi aynı olmaktadır. Oysa dolaylı vergilerde vergi mükellefi vergiyi genellikle ödedikten sonra, fiyat mekanizması içerisinde başkalarına aktarmaktadır. Buna göre mükelleflerin vergi yüklerini başkalarına devredemediği vergiler dolaysız, başkalarına çeşitli yollarla devredebildiği vergiler ise dolaylı olarak nitelendirilmektedir. Dolaylı vergilere; üretim, toptan satış, perakende satış aşamalarında alınan bazı üretim ve tüketim vergileri örnek gösterilebilir¹⁰.

Dolaylı vergiler; üretim ve ithalatla bağlantılı vergiler olup, üretim birimleri üzerinden alınan vergileri, KDV, ithalde alınan vergiler, ulaştırma ve sigorta gibi hizmetler, finansal işlemler ve sermaye işlemleri üzerinden alınan diğer spesifik vergileri ve üretimden alınan sair vergileri kapsar¹¹.

Buna karşılık 'dolaysız vergiler' gelir ve kurumlar vergileri, servet üzerinden alınan vergiler, sosyal güvenlik primleri bunlar işverenlerle işçilerin primlerini, kendi hesabına çalışanların ve bir işverene tabi olmaksızın çalışanların primlerini kapsar¹². Dolaysız vergilendirme, uzun zamandır yurt içindeki belirli sektörlerdeki mal ve hizmet üretimini desteklemek amaçlı olarak kullanılmaktadır. Dolaysız vergilendirmedeki en sık kullanılan önlemler ise kurumlar vergisi oranının düşürülmesi ve vergi tatilleri, hiç olmazsa, belirli bir süre düşük tutulan vergilerdir. Bunlar belirli bir sektöre uygulanabilir. Diğerleri ise hızlandırılmış amortisman ve yatırım indirimleridir¹³.

Türkiye ekonomisinde üzerinde durulması gereken önemli bir nokta dolaylı vergilerin yüksekliğidir. Aslında Türkiye ekonomisi, ekonomik büyüklüğüne

⁸ Halil Nadaroğlu, Kamu Maliyesi Teorisi 5. Baskı, Kan Dağıtımçılık ve Yayıncılık İstanbul, 1983, s. 233.

⁹ Metin Erdem, Doğan Şenyüz, İsmail Tathoğlu, Kamu Maliyesi, Ekin Kıtabevi. 3. Basım, Bursa, 2003, s. 91.

¹⁰ Abdurrahman Akdoğan, Kamu Maliyesi, Genişletilmiş 11. Baskı, Gazi Kıtabevi, Ankara, 2006, s.283.

¹¹ Biltekin Özdemir, Vergi Sistemlerinde Dolaysız Vergilerden Dolaylı Vergilere Kayış ya da Tüketim Vergilerinin Artan Ağırlığı, Maliye Dergisi, Sayı 157, Temmuz-Aralık 2009, s.

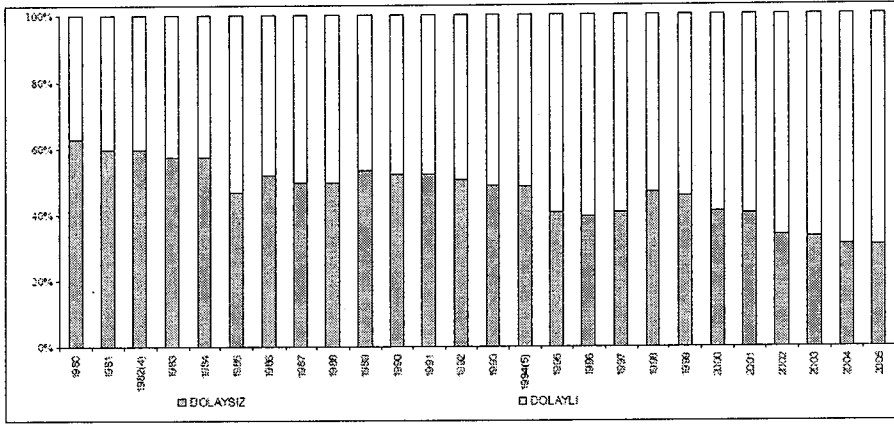
¹² A.g.m. s.12

¹³ Michael Daly, The WTO and Direct Taxation, WTO Discussion Paper No 9, Switzerland, June 2005, s.14.

göre gelişmiş ülke standartları baz alındığında toplam vergi kapasitesi olması gerekenden düşüktür. Fakat dolaylı vergi oranları bu ülkelerle karşılaştırıldığında oldukça yüksektir. Bu yüksek oran, kişilerin reel gelirlerini kısarak refahını düşürmekte, ortalama tasarruf eğilimlerini yetersizleştirmekte dolaylı olarak toplam talebi etkilemekte tüketimi düşürmektedir.

Türkiye’de dolaylı ve dolaysız vergilerin gelişimi incelendiğinde, özellikle 1980 sonrasında toplam vergi gelirleri içindeki dolaylı ve dolaysız vergi kompozisyonunda büyük ve hızlı bir değişim göze çarpmaktadır. Grafik 1’de 1980-2006 döneminin başındaki dolaylı vergi oranı %35’ler civarında iken, 2006 yılına gelindiğinde bu oran %65-70’lere yükselmiştir. Dolaysız vergiler bakımından ise dolaylı vergilerin gelişiminin tam tersi bir durum gerçekleşmiştir¹⁴.

Grafik 1. Dolaylı ve Dolaysız Vergilerin Gelişimi

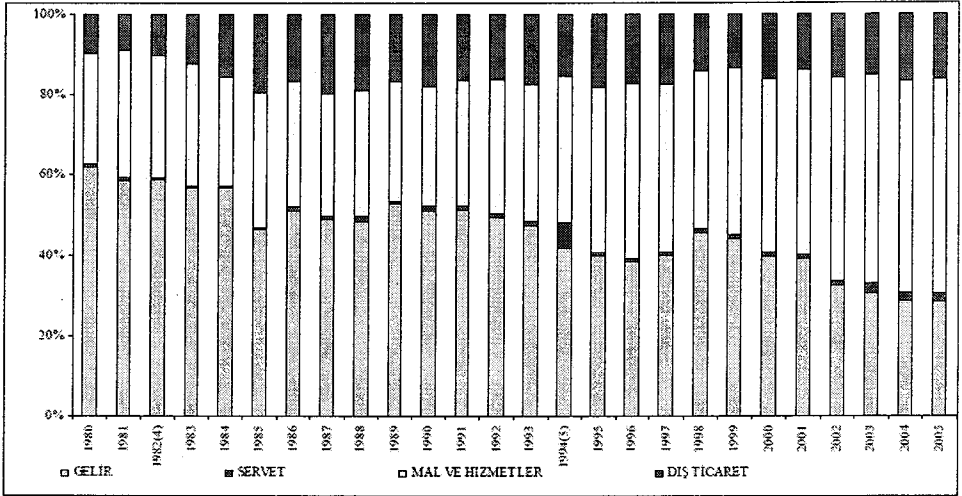
Kaynak: T.C. Maliye Bakanlığı Gelir İdaresi Başkanlığı Verileri

Vergi gelirlerinin dağılımı ile ilgili olarak aşağıdaki grafikte detaylı bilgi verilmiştir. Grafikte dolaylı vergilerin artmasında etkili olan KDV, ÖTV gibi mal ve hizmetlerden alınan vergilerin toplam vergi gelirleri içinde önemli paya sahip olduğu görülmektedir¹⁵.

¹⁴ Ferimah Yılmaz, Nuray Tezcan, Vergi Hasılatı Ve Sabit Sermaye Yatırımlarının Ekonomik Büyümeye Olan Etkisi: Ekonometrik Bir İnceleme, 8. Türkiye Ekonometri ve İstatistik Kongresi 24-25 Mayıs 2007- İnönü Üniversitesi Malatya, s. 3.

¹⁵ A.g.e. s. 4.

Grafik 2. Toplam Vergi Gelirlerinin Dağılımı

Kaynak: T.C. Maliye Bakanlığı Gelir İdaresi Başkanlığı Verileri

Dolaysız vergilerde vergi mükellefleri ile vergi idaresi karşı karşıya gelmekte ve temel olarak mükellefin beyanı esas tutulmaktadır. Dolayısıyla, matrahın tespitinde yolsuzluğun yoğun olarak yaşanması beklenebilir. Çünkü bu vergilerde matrahın hesaplanması genelde sübjektif unsurları gerektirmektedir. Ancak dolaylı vergiler bünyesinde bir muameleyi gerektirdiği için temel olarak satış üzerinden alınmakta olup, bu vergilerde mükellefler ile idare çok sık karşı karşıya gelmemektedir¹⁶.

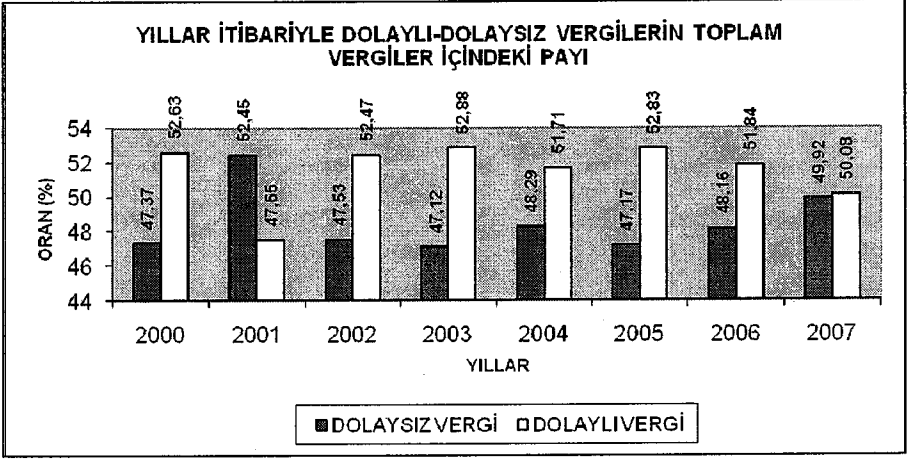
Tablo 1.'de de görüldüğü üzere ülkemizde dolaylı vergilerin GSMH içindeki payı dolaysız vergilere oranla daha yüksek bir şekilde seyretmektedir. Grafik 3'te ise dolaylı ve dolaysız vergilere ilişkin oranlar gösterilmektedir. Yıllar itibari ile dolaylı vergilerin GSMH içindeki oranı düşmüş olsa da OECD ülkeleri ile kıyaslandığında halen çok yüksek oranlarda seyretmektedir.

Tablo 1. Yıllar İtibariyle Dolaylı-Dolaysız Vergilerin Gelişimi (Milyon TL)

YILLAR	DOLAYSIZ V.	DOLAYLI V.	TOPLAM V.	GSMH
2000	15.829	17.584	33.413	125.596
2001	26.526	24.048	50.574	176.484
2002	35.869	39.604	75.473	275.032
2003	50.365	56.515	106.880	356.681
2004	62.574	67.011	129.586	428.932
2005	72.268	80.463	152.731	486.401
2006	87.003	94.222	181.225	575.784
2007	99.836	100.989	200.825	646.893

¹⁶ Muhlis Bağdigen, Gökhan Dökmen, Yolsuzluğun Kamu Gelir Ve Giderleri Üzerine Etkisi, ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 2, Sayı 3, 2006, s.63-64.

Grafik 3. Yıllar İtibariyle Dolaylı-Dolaysız Vergilerin Toplam Vergiler İçindeki Payı

Grafik 3'te görüldüğü gibi toplam vergiler içerisinde dolaylı vergilerin payı yıllar geçtikçe oransal olarak azalırken, dolaysız vergilerin payı artmaktadır. Bu ülkemizin vergi adaletinin sağlanması noktasında dikkat çekici bir gelişme olarak değerlendirilebilir. Tablo 2'de ise yıllar itibari ile vergilerin toplam tahsilat/toplam tahakkuk oranları görülmektedir. Tablo 2 ve Grafik 3 beraber değerlendirildiğinde toplam vergilerin içerisindeki dolaylı vergilerin oransal düşüşünün tahsilat oranlarını artırıcı bir etkisi olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Tablo 2. Genel Bütçe Vergi Gelirleri Tahsilat Oranları
Toplam Tahsilat / Toplam Tahakkuk, 2000-2009

YILLAR	ORAN (%)
2000	90,5
2001	90,3
2002	91,4
2003	92,5
2004	93,0
2005	92,0
2006	92,2
2007	91,1
2008	89,7
2009	87,4

Kaynak: T.C. Maliye Bakanlığı Gelir İdaresi Başkanlığı Verileri

3. KAYITDIŞI EKONOMİ ve VERGİ GELİRLERİNE ETKİLERİ

Kayıt dışı ekonomi, GSMH hesaplarını elde etmede kullanılan bilinen istatistik yöntemlerine göre tahmin edilemeyen ve gelir yaratıcı ekonomik faaliyetlerin tümüdür¹⁷.

Kayıt dıŐı ekonominin, mali, ekonomik, politik, sosyal, psikolojik ve hukuki birçok sebebi bulunmaktadır. Bu çerçevede, ülkenin ekonomik sistemi ve yapısal özelliklerinin kayıt dıŐılıđı oluŐturmada rol oynadığı görülmektedir. Özellikle, istihdam açısından bakıldığında, ekonomide küçük iŐletmelerin yaygınlığı ile tarım ve hizmetler sektörüne dayalı faaliyetlerin ağırlıkta olması kayıt dıŐılıđa yol ačan önemli etkenlerdir. Ekonominin azgeliŐmiŐliđi, yüksek enflasyon, ekonomi politikaları, istikrarsızlık, krizler, kayıtlı ekonomide istihdam ve gelir imkânlarının kısıtlı ve yüksek maliyetli olması, kayıt dıŐılıđı etkileyen unsurlar olarak karŐımıza çıkmaktadır¹⁸.

Türkiye ekonomisinde kayıt dıŐılık büyük bir problem olarak karŐımıza çıkmaktadır. Bazı tahminlere göre 1993 itibariyle gayri safi milli hasılanın yaklaşık olarak %35'i kadar bir kayıt dışı ekonomi bulunmaktadır. 1990'ların ortalarında yapılan SSK denetimlerinde kayıt dışında çalıŐtırılan iŐçi oranı %25-35 arasında deđiŐmektedir. Diğer bir hesaplama göre sanayi ve hizmetler sektörlerinde kayıt dışı çalışanların toplam çalıŐanlara oranı %30'lara yaklaŐırken, buna tarım kesimi de katıldığı zaman bu oran %50'lere ulaŐmaktadır¹⁹.

Kayıt altına alınmaya ciddi çaba gösterilse de yine de ülke ekonomimizde yüksek oranda kayıt dıŐılık mevcuttur. Vergi altına alınamayan bu alanla birlikte adaletli bir Şekilde vergi alınması da sağlanamadığından, hükümetler dolaylı vergi üzerinden devletin maliye dengesini tutturmaya çalıŐmakta ancak yine de refahın kaybını engellemekte zorlanmaktadırlar. Ayrıca makro ekonomik açıdan Türkiye ekonomisinde tam istihdam seviyesinde ciddi sapmalar olması özellikle yüzde 15'e varan işsizlik düzeyi, sermaye yetersizliği gibi üretim faktörlerinin etkin bir Şekilde optimal kullanımının sağlanamaması da devletin önemli ölçüde vergi kaybına uğramasına yol açmaktadır. 2008 yılından bu yana küresel piyasalarda etkisini hissettiren resesyonla birlikte her ne kadar Türkiye ekonomisinde para piyasalarında ciddi bir ekonomik tahribat görülmese de sanayi üretim endeksindeki kapasite kullanım oranlarındaki düşüş işyerin kapanma oranlarındaki yükseliŐ, iç ve dıŐ talebe bağlı toplam arzdaki

¹⁷ T. Derdiyok, Türkiye'nin Kayıt dışı Ekonominin Tahmini, Türkiye İktisat, Mayıs, TOBB Yayını, Sayı 13, s. 54.

¹⁸ Vuolat Us, Kayıt dışı Ekonomi Tahmini Yöntem Önerisi: Türkiye Örneği, Türkiye Ekonomi Kurumu, Tartışma Metni 2004/17, Haziran 2004, s. 10

¹⁹ Osman Altuğ, Kayıtdışı Ekonomi, Cem Ofset A.Ő., İstanbul,1994, s.360

daralma reel sektör açısından resesyonun etkilerini hissettirdiğini göstermiş ve dolayısıyla da bu makro ekonomik sonuç olarak vergi gelirlerini daraltmıştır.

İnsanlar vergiden kaçarken yalnızca kamu finansmanının istikrarını baltalamakla kalmaz, aynı zamanda vergi sisteminin adaletini de bozmuş olurlar ve vergilerini ödeyenler üzerinde daha fazla yük olmasına sebep olurlar. Böylece çalışmayı ve tasarruf teşvik eden ve kamu hizmetlerinin yerine getirilmesi için gereken yatırım artışlarının karşılanması için gereken gelirin yaratılması için modern ve adil bir vergi sistemi geliştirilmeli ve devlet vergi suiistimalinin önüne geçmelidir²⁰.

Vergiden sakınma ve vergi kaçınmanın da içerisinde bulunduğu kayıt dışı ekonomik faaliyetler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 3. Kayıt Dışı Ekonomik Faaliyetlerin Sınıflandırması

Faaliyet Türleri	Parasal İşlemler		Parasal Olmayan İşlemler	
Suç Unsuru Bulunan Faaliyetler*	Çalınmış Eşya Ticareti, Uyuşturucu Üretimi ve Ticareti, Fahişelik, Kumar, Kaçakçılık vb.		Uyuşturucu, Çalıntı Eşya ve Kaçakçılık Ürünlerinin Takası, Bireysel İhtiyaç için Hırsızlık, Kendi Kullanımı için Uyuşturucu üretimi vb	
Suç Unsuru Bulunmayan Faaliyetler*	Vergi Kaçırma	Vergiden Sakınma	Vergi Kaçırma	Vergiden Sakınma
	Yasal Mal ve Hizmet Üretimi Çerçevesinde Kendi Çalışmasından Elde Ettiği Ücret, Maaş vb. Gelirleri Göstermeme.	Çalışanları az ve ödemeleri düşük gösterme	Yasal mal ve hizmet mübadeleleri	İşlerini kendisi veya komşunun yardımıyla yapma

*Kayıt altına alınmamış olmak dışında

Kaynak: F. Schneider-D.H. Enste(2000), Shadow Economies: Size causes and Consequences, Journal of Economic Literature, 38,1, s.79.

Tablo 3'te de görüldüğü üzere özellikle kayıt altına alınmadığı süreçte vergi kaçırmanın ve vergiden sakınmanın suç unsuru bile oluşturmadığı ekonomik sistemde, vergi gelirlerinin kayıt dışı ekonomik faaliyetler düşeceği açıkça görülmektedir.

4. DOLAYLI VE DOLAYSIZ VERGİLERİN EKONOMİYE ETKİLERİ

Gelişmiş veya gelişmekte olan ekonomilerde uygulanan iktisat politikalarının temelinde yer alan “büyüme” olgusu, belirli bir dönemde ortaya çıkan üretim ve gelir artışıyla açıklanmaktadır. Reel GSMH’deki artış olarak da

²⁰ The Public Enquiry Unit HM Treasury, Tackling Indirect Tax Fraud, November United Kingdom, 2001, s.1

adlandırılan büyüme sürecine, klasik, neo-klasik ve modern büyüme teorileri farklı değişkenlerle ışık tutmuşlardır. Bu teorilerde nüfus, ücretler, faiz oranı, tasarruf düzeyi, teknoloji, doğal kaynaklar, verimlilik, sermaye birikimi ve eğitim gibi unsurlar temel belirleyiciler içinde analize katılmakla birlikte, daha çok fiziki ve beşeri sermaye yatırımlarının artırılması çabalarına yer verilmektedir. Devletin maliye politikası aracılığı ile ekonomik büyüme hedefine ulaşabilmesi için, harcama seçeneğinin yanında vergi politikası da belirleyici olabilmektedir. Özellikle tasarruf düzeyi düşük gelişmekte olan ekonomilerde vergiler, halkın kamu harcamalarına katılımını sağlayan etkili bir mali araç olarak kullanılmaktadır. Bu bağlamda, ekonomik büyüme ile vergi gelirleri arasındaki ilişkinin belirlenmesi, vergi politikasının biçimlenmesi açısından önemli sinyaller verecektir²¹.

Yüksek vergilemenin, tasarruf ve yatırım dürtülerini bozarak büyüme oranlarında bir düşüşe sebep olabilmesine rağmen, devletin belirli vergi politikaları, altyapıyı iyileştirme amaçlı devlet yatırımlarının özel sektör yatırımlarını artırması yolu ile ekonomik büyümeyi artırabilir²².

Türkiye Ekonomisi 2009 yılında yüzde 6 oranında küçülerek dünya ülkeleri arasında, resesyondan en fazla etkilenen ülkeler arasında yer almıştır. Dünyada yaşanan küresel mali krizin neticesinde yaşanan bu resesyona beraber ülkemizde de toplam talep düzeyi sürekli düşmüş, bunun neticesinde sanayi üretim endeksi ve kapasite kullanım oranlarında aşağı yönlü bir seyir gerçekleşmiştir.

Toplam talepteki bu sürekli düşüşün istihdam rakamlarına da olumsuz yansımalarının ardından, toplam talebi teşvik edici yönde uygulanan vergi politikaları neticesinde özellikle otomotiv ve beyaz eşya üzerindeki ÖTV (Özel Tüketim Vergisi)'nin geçici olarak kaldırılması bu sektörlerin ve buna bağlı diğer sektörlerin ayakta kalmasını sağlamıştır. Bütün bu alınan önlemler ve uygulanan politikaların temel amacı ekonomik dengenin sağlanmaya çalışılmasıdır.

Ekonomik dengede ise esas amaç; fiyat dengesinin korunması ve ekonominin tam istihdam düzeyinde sürekliliğinin korunmasıdır. Esas amaç bu olmakla birlikte, ekonomide dengesizlik ortaya çıktığı hatta üstesinden gelinmesi çok güç sorunlar haline dönüştüğü çoğunlukla görülmektedir. Cari fiyat düzeyinde toplam talebin toplam arzdan fazla olduğu yani enflasyonist bir ortamda, talep fazlasını emici veya arzı arttırıcı yönde vergi uygulamaları önem kazanırken, cari fiyat düzeyinde toplam arzın toplam talepten fazla olduğu yani

²¹ Mehmet Durkaya, Servet Ceylan, Vergi Gelirleri ve Ekonomik Büyüme, Maliye Dergisi Sayı 150, Ocak Haziran 2006, s. 80.

²² Yeşim Kuştepeli, Mustafa Bilman, A Preliminary Analysis On The Long-Run Relationship Between Taxation And Growth In Turkey, Dokuz Eylül University Faculty Of Business Department Of Economics, Discussion Paper No 08/02, Aprili 2008, s. 2.

deflasyonist bir ortamda ise, talebi arttırıcı ve talep yetersizliğini giderici vergi uygulamalarına ağırlık verilmesi gerekmektedir²³.

Ekonomide durgunluk paralelinde istihdam ve gelir düzeyinin düşmesi, vergi gelirlerinin de azalmasına yol açmaktadır. Bununla birlikte enflasyondaki uygulamanın tersine, vergi yükünü azaltıcı uygulamalara girişilmesi talep düzeyinin yükseltilmesi yönünde katkıda bulunacaktır²⁴. Böylesi bir durumda özel sektör üretim kararlarını piyasa fiyatlarına göre vermektedir ve devlet gümrük, üretim vergisi veya teşvik uygulamamalıdır çünkü üretimde etkinliği düşürmektedirler²⁵.

IMF ile yeni bir Stand-By anlaşmasının reddedilmesi, sürekli artan işsizlik rakamları, toplam talepteki düşüş, azalan kapasite kullanım oranları, düşen sanayi üretim endeksi gibi pek çok olumsuz parametre ile hareket etmek durumunda olan Türkiye ekonomisinin her zamankinden daha fazla mali disipline ihtiyacı olduğu açıktır.

Tablo 4. Toplam Vergi Gelirlerinin GSYH İçindeki Payı

Toplam Vergi Gelirlerinin GSYH İçindeki Payı (Piyasa Fiyatlarıyla %)	
	2007
Danimarka	48,7
İsveç	48,3
Belçika	43,9
Norveç	43,6
Fransa	43,5
İtalya	43,5
Finlandiya	43,0
Avusturya	42,3
İzlanda	40,9
Macaristan	39,5
Hollanda	37,5
Çek Cumhuriyeti	37,4
İspanya	37,2
Lüksemburg	36,5
Portekiz	36,4

²³ Akdoğan, a.g.e., s.467.

²⁴ John F. Due'den aktaran, Akdoğan a.g.e., s. 471.

²⁵ Emmanuel Saez, Direct or indirect tax instruments for redistribution:short-run versus long-run, Journal of Public Economics 88, 2004, s. 505.

Almanya	36,2
İngiltere	36,1
Yeni Zeland	35,7
Polonya	34,9
Kanada	33,3
Yunanistan	32,0
Avusturalya	30,8
İrlanda	30,8
Slovak Cumhuriyeti	29,4
İsviçre	28,9
Japonya	28,3
ABD	28,3
Kore	26,5
Türkiye	23,7
Meksika	18,0
OECD Toplam	35,8
OECD Amerika	26,7
OECD Pasifik	30,0
OECD Avrupa	38,0
AB 19	38,6
AB 15	39,8

Kaynak: OECD, Revenue Statistics of OECD Member Countries, Paris, 2009

IMF'nin kredi desteği olmadan gelir ve gider hesaplarına ilişkin dengede zorlanması muhtemel görünen Türkiye Ekonomisinde gelir kalemlerinin en başında gelenlerden vergi büyük önem taşımaktadır. Bu bakımdan Toplam Vergi Gelirlerinin GSYH içindeki Payı (Tablo 4) açısından OECD ülkeleri içerisinde son sıralarda bulunan ülkemizin vergi gelirlerini artırıcı politikalara ihtiyaç duyacağı bir gerçektir.

5. SONUÇ

Resesyonun etkilerini üzerinden atmaya çalışan ve IMF olmadan yoluna devam kararı alan Türkiye ekonomisinin her zamankinden daha fazla mali disipline ihtiyaç duyacağı önemli bir gerçektir. Bu bakımdan gelir gider dengesinin sağlanması noktasında önemli bir kaynak olan verginin önemi her geçen gün artmaktadır. Türkiye ekonomisinde son dönemlerde toplam vergiler içerisinde dolaylı vergilerin payı bir düşüş gösteriyor olsa da; bu oran halen OECD ülkelerinin çok üzerinde seyretmektedir.

Çalışmamızda da belirttiğimiz üzere son 10 yıllık veriler ışığında toplam vergilerin içerisinde dolaylı vergilerin oransal payının düşmesinin tahakkuk eden vergilerin tahsilatına etkisi olduğu sonucuna varılmıştır. Ayrıca bu oranın

artmasında etkin bir vergi denetiminin yapıldığı düşünlüdüğünde, vergi gelirlerinin artırılması ve vergi adaletinin sağlanması noktasında dolaylı vergilerin payının düşürülmesi gerekmektedir.

Vergi gelirlerini etkileyen en önemli faktörlerden bir tanesi de kayıt dışı ekonominin varlığıdır. Ülkemizdeki kayıtdışı ekonomik faaliyetler neticesinde çok ciddi oranlarda vergi kaybı yaşanmakta, bu da vergi koyucuları dolaylı vergi üzerinden gelir elde etmeye zorlamaktadır. Bu bakımdan etkin bir kayıtdışı ekonomi ile mücadelenin dolaylı vergileri düşüreceği ve vergi adaleti sağlayacağını söylemek yanlış olmayacaktır.

6. KULLANILAN KAYNAKLAR

- AASNESS, Jorgen; BENEDİCTOW, Andreas; HUSSEİN, Mohamed F.; Distributional Efficiency of Direct and Indirect Taxes, Economic Research Programme on Taxation, 2002.
- AKDOĞAN, Abdurrahman; Kamu Maliyesi, Genişletilmiş 11. Baskı, Gazi Kitabevi, Ankara, 2006.
- ALTUĞ, Osman, Kayıtdışı Ekonomi, Cem Ofset A.Ş., İstanbul, 1994.
- ARMAĞAN, Ramazan; Türkiye’de Gelir Ve Kurumlar Vergisi Oranlarında İndirimin Vergi Gelirleri Üzerine Etkileri, Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi, Yıl 2007, C 12, S 3.
- BAĞDİGEN, Muhlis; Dökmen, Gökhan; Yolsuzluğun Kamu Gelir Ve Giderleri Üzerine Etkisi, ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 2, Sayı 3, 2006.
- BULUTOĞLU, Kenan; Kamu Ekonomisine Giriş, Batı Türkeli Yayıncılık, İstanbul, 2004.
- DALY Michael; The WTO and Direct Taxation, WTO Discussion Paper No 9, Switzerland, June 2005.
- DERDİYOK, T.; Türkiye’nin Kayıt dışı Ekonomisinin Tahmini, Türkiye İktisat, Mayıs, TOBB Yayını, Sayı 13.
- DURKAYA, Mehmet; CEYLAN, Servet; Vergi Gelirleri ve Ekonomik Büyüme, Maliye Dergisi Sayı 150, Ocak Haziran 2006.
- DURUKAYA, Mehmet; CEYLAN, Servet; Vergi Gelirleri ve Ekonomik Büyüme, Maliye Dergisi, Yıl, 2006, Sayı 150.
- EKİCİ, Mehmet Sena; Vergi Gelirlerini Etkileyen Ekonomik Ve Sosyal Faktörler, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, Güz 2009, C.8.
- ERDEM, Metin; ŞENYÜZ, Doğan; TATLIOĞLU, İsmail; Kamu Maliyesi, Ekin Kitabevi. 3. Basım, Bursa, 2003.

- KUŞTEPELİ, Yeşim; BİLMAN, Mustafa; A Preliminary Analysis On The Long-Run Relationship Between Taxation And Growth In Turkey, Dokuz Eylül University Faculty Of Business Department Of Economics, Discussion Paper No 08/02, Aprili 2008.
- NADAROĞLU, Halil; Kamu Maliyesi Teorisi 5. Baskı, Kan Dağıtımcılık ve Yayıncılık İstanbul, 1983.
- NEMLİ, A., Kamu Maliyesine Giriş, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1990.
- OECD, Revenue Statistics of OECD Member Countries, Paris, 2009
- ÖZDEMİR, Biltekin; Vergi Sistemlerinde Dolaysız Vergilerden Dolaylı Vergilere Kayış ya da Tüketim Vergilerinin Artan Ağırlığı, Maliye Dergisi, Sayı 157, Temmuz-Aralık 2009.
- SAEZ, Emmanuel; Direct or indirect tax instruments for redistribution: short-run versus long-run, Journal of Public Economics 88, 2004.
- SCHNEIDER F., - ENSTE D.H. (2000), Shadow Economies: Size causes and Consequances, Journal of Economic Literature, 38,1.
- ŞEN, Hüseyin; Olivera - Tanzi Etkisi: Türkiye Üzerine Ampirik Bir Çalışma, Maliye Dergisi Sayı 143, 2003.
- The Public Enquiry Unit HM Treasury, Tackling Indirect Tax Fraud, November United Kingdom, 2001.
- US, Vuslat; Kayıt dışı Ekonomi Tahmini Yöntem Önerisi: Türkiye Örneği, Türkiye Ekonomi Kurumu, Tartışma Metni 2004/17, Haziran 2004.
- YILMAZ, Ferimah; TEZCAN, Nuray; Vergi Hasılatı Ve Sabit Sermaye Yatırımlarının Ekonomik Büyümeye Olan Etkisi: Ekonometrik Bir İnceleme, 8. Türkiye Ekonometri ve İstatistik Kongresi 24-25 Mayıs 2007-İnönü Üniversitesi Malatya.